

Farkas Szilárd: Válságfilozófiai kísérletek a századelő magyar filozófiájában

Már a XIX. század európai gondolkodóinak egy kicsi – érzékeny – csoportja felismerte, megjövendölte azt a krízist, ami aztán a századforduló táján letagadhatatlanul és elodázhatatlanul belopózott a mindennapokba. A legfeltűnőbb szimptómák a gazdasági életben jelentkeztek, de rövid időn belül egyértelmű volt, hogy erkölcsi, szellemi, politikai, világnézeti és egzisztenciális válságról is beszélhetünk.

Interdiszciplináris vizsgálati módszerekkel kell közelítenünk a problémához, hiszen a krízist irodalmárok, filozófusok, teológusok, történészek is felismerték, leírták és próbálták enyhíteni. Arról nem is szólva, hogy gyakran – például Hamvas Béla esetében – eldönthetetlen, hogy az adott szöveg és szerzője, melyik kategóriába sorolható, besorolható-e egyáltalán. Így rá kell döbbernünk, hogy az elemzésben csak a különböző tudományok vizsgálati módszereinek együttes, egymást erősítő alkalmazásával érhetünk el eredményt, lehetünk képesek szakítani a korábbi értelmezési hagyományok téves paradigmáival.

Közismert, hogy bizonyos történelmi események, az első világháború és a gazdasági világválság, mennyire meghatározták és letargiába sodorták az egész kort, így erről csak jelzésszerűen, elsősorban Tavaszgy Sándorral kapcsolatban szeretnék beszélni, hiszen a kolozsvári gondolkodó sorsa – problémái és válaszai – jelképe lehet az egész magyarság Trianon utáni helyzetének.

Tehát a két kataklizma, a két világháború – és ezek közeli és távlati hatásai – által közrefogott vagy inkább „kerékbe tört” időszakot szeretném vizsgálni. Egyetlen évtizedbe sűrítve olyan szellemi energiák erjedésének, kiforrásának aztán eltűnésének lehetünk tanúi, aminek csak nagyon ritkán, hiszen számos tényező kedvező – vagy éppen kedvezőtlen – együttállására van szükség a folyamat létrejöttéhez. Ilyen katalizátorként működött hazánkban a krízis tudata és átélése, újbóli és újbóli megtapasztalása az egyén személyes életében.

Eddigi kutatásaim elsődleges célja az 1930-as évek magyar Kierkegaard-recepciójának feltérképezése volt, amelynek elemeként vizsgáltam a krízis-irodalmat. A továbbhaladáshoz azonban feltétlenül szükségesnek tartom a válság-értelmezések mélyebb, tágabb kontextusban történő megismerését. Jelen dolgozat célkitűzése tehát egyrészt a téma eszmei háttérének, gyökereinek feltárása: Spengler, Nietzsche, Kierkegaard, Unamuno és mások. Ugyanakkor az ebbe a hagyományba bekapcsolódó magyar gondolkodók és eredményeik számba vételével is máig adósok vagyunk. Közülük kettőt mindenképpen ki kell emelnünk: Hamvas Bélát és Tavaszgy Sándort.

A magyarországi krizeológia legnagyobb teoretikusa Hamvas Béla (1897-1968) volt. Nem csupán a válság tünetei és mibenléte foglalkoztatta, hanem vizsgálta ennek okait, kezdetét, majd ugyanolyan elszántsággal kereste a krízisből kivezető utakat, megoldási lehetőségeket. A probléma jelentőségét a hamvasi életműben jól mutatja, hogy a harmincas években egyenesen válság-korszakról szokás beszélni nála. Nem csak tanulmányok sorát publikálta e témában, de elkészíti a krízis-irodalom több mint nyolcszáz tételből álló bibliográfiáját is.

Tavaszy Sándor (1888-1951), a kolozsvári teológus, filozófiaprofesszor, lapszerkesztő és pedagógus a vizsgálati irányok sokfélesége szempontjából lehet érdekes számunkra. 1920 után Magyarország határain kívülre kerülve, a hátköznapiakban szerzett „egzisztenciális tapasztalatokat” a haza, a kultúra, a nyelv, a saját sors elvesztéséről. Ennek hatására a válság eszméje áthatotta egész gondolkodását, sokféle formában jelent meg nála: a dialektikus teológia, a vallásfilozófia, a kisebbségfilozófia, az egzisztencializmus, mind fontos irányok, tovább vezető utak.

Mindebből világosan látszik, hogy gondolkodóink szervesen betagozódtak az európai krízisirodalmi hagyományba, amellyel szeretnék érvelni, hogy itt sem csupán a gyakran hangoztatott „másodvonalbeliség” jellemzi őket. Komoly teljesítmények születtek, még ha ezek egy része igazán csak a magyar viszonyok között értelmezhető és értékelhető igazán, hiszen olyan nagy mértékben kötődik a korhoz, helyhez és helyzethez, amelyben megszületett.

Aztán tragikus hirtelenséggel lezárult ez a korszak, hiszen elkövetkezett az újabb kataklizma, amelynek hatására a negyvenes évek közepétől évtizedekre megfagy a magyar szellemi élet. Spontaneitását, kreatív energiáit a politika és az ideológia nevében sajátították ki, így – legalábbis a felszínről – eltűnt ez a tematika.

Előadásom során a következő kérdések megválaszolására törekszem:

Kik és milyen irányból érkezve vizsgálták hazánkban a válság-problematikát?

Milyen eszmeáramlatok kapcsolódtak be a kérdés tárgyalásakor?

A korabeli magyar gondolkodók miben látták a krízis megnyilvánulási formáit, legfontosabb jeleit, okait?

Milyen megoldási javaslatok születtek a hazai viszonyok között?

A második világháború és az azt követő politikai, ideológiai berendezkedés ugyan elfojtotta – vagy legalábbis száműzte – a társadalmi nyilvánosságból ezt a témát, de kérdés, hogy a hazai krizeológiai hagyománynak milyen folytatói vannak? Vannak-e egyáltalán? Aktualizálhatóak-e ezek a szövegek ma?